

G A R O A

XII

Usteak eta mintzoak

—¿ Zeñi lur eman diote?

— Zabaletako Pedro Antoni.

—¿ Pedro Anton il da?

— Bai.

—¿ Zer izan du?

— Eztakit *pa* nik. Erori egin zala edo. . . Gauza andirik bear ez, zarra zan da.

—¿ Zenbat urte zituan?

— Larogetik gora.

— Naikua lan egin du arrek bere urtietan.

— Bai oriṣe. Aspalditsoan ez baña, lenago. . .

—¿ Luzaroan egon alda gaiṣorik?

— Luzaroan makal, gaiṣorik amabost egunean.

— Zeruan gerta dedilla.

—¿ Ta Joanes?.¿Zer egin zuan Joaneask?

— Obeto eidabill.

— Irauten du orratik. Bereazala esango nuan gaurko elizkizuna.

¡Au gizonez dator! ¡Au andrazkoz!

Jakiña ba, Zabaletakoen aide ta artuemaneko guztiak. Pedro Anton etṣekoa bezela zeukaten: badakizu.

— Ara Mikalla ta Kataliñ aurretik.

— Ondo zurbill ta maiskarra dago Mikalla gajua.

— Bai, eztauka orrek, gaur, ezkondu zanean aña patṣada ta nasaitasun. Oroitzen naiz: emenṣen geunden oien eztaia or zear igaro zanean. Bazan orduan ijiji ujuju ta deadar alai galanki ; bazan orduan jana ta edana, etṣe-bizitza ta ontzurrea. . . baña gaur, geu baño gutṣiago.

— Iñazio Marik urtuko luke, ondatuko luke, baita. . . Orain ere ura ezta or agiri. Zeregiñen bat izango du Mošolonean.

— Arrek Mošolonean zeregiñak eta emazteak etsean estutasunak.

—¿ Martiñek ez aldiote ezer ekarri?

— Zera, jateko gogoia galanta. Ori ere, aitaren antzera, Mošolotarren adiskidea ornen da. *Azak berea kirtena, ta aritzak bere arikoa ezpala.*

— Aizan beste gauza bat. — Mošolo esanda oroitu zaidan — ¿Egia alden Peru Odolki ire atzetik dabillena?

— ¡ Um! Ez. . . Tira, arrek nai izan du, baño ezkeraz zertu. . . Len ere, iñor eznualeko eznaiz egon: neuk artarako zerik ez, orra.

— Obeto den neskazar, Peru traketsaren emazte baño.

— Bai, baño ez uste izan mutill ura añ zera danik. Nork zainturik eztu euki ta. . .

— ¡ Ja jai ! Orišē-re jolasa litzateke. I baño ardo zarra naiago diñ arrek.

Onelako míntzoa zerabilden soro-lanetan zeuden emakume bik, Aranzazuko bidean zear beltzez jantzita zijoan gizadiari begira. Emakume aietatik bata, Iñazio Marin ezkontzako egunean esagutu genduan atšur-neska zan, arako Luisa tuntuna.

Peru ta Luisaren arteko ipuien albistea eztakit jatorri onekoa bazan ala ez, gero jakin daikegu; baño Luisak Azkarrakoakgatik esaten zuana, ori bai, ori badakit egia zala.

Sorokoak maĩsiatzen aiziran bitartean, Mikallak berak aitorzen zion Kataliñi, era odetan.

—¡ Ai, Kataliñ! Negarrak, bai, negar andiak egin ditut ¡ Eta egiteko dauzkatanak ! . . . Ondo dakizu nere senarraren berri: azoka dala ta jokoa dala, gelditu gabe dabill orrutz ta onuntz; ta asko bear du, oso asko, ta gurean eztago ezer. Lenago bai. Ni fšikia nintzanean-ezta arrokeria, Kataliñ-baster guztie tan geunkan guk urrea: ontzakoak, ontzardikoak, eun errealekoak, ogetabatekoak, ¿ zer ez ? Nere amak esan oiziran nik añ ezkonsari etzuala auzotegian bestek izango. ¡ Ikusiko baluke gaur nola nabillen ! ¡ Nere aitak ikusiko banindu ! Nere aizpatšoa Jaunak eraman da laster, naigabez ilziran aiek bear baño lenago, etsēaren ondainena ikusita. . . . Gaur eztago Azkarragan zorra baño besterik. Eskuan daukantan argizaria ere zorretan artu det. Ia zer janik eztaukagu, itšurak egiñ arren. Ameriketean genduzan gure siššaropenak, baño ¡ joan ziran betiko. Gure osaba orrek lurra

jo emen zuan da. Eskerrak zueri : zuenetik datorkigu artiriña, urdaia ta baburruna. . . Ta samiñ auek naikoa eztirala, oraiñ semea, ¡ nere semea siñiste gabe ta *protestanteak* baño tšarrago etorri zait! ¡ Ai, Kataliñ, zuk eztakizu nolakoa dan nere oñazea !

— Jaungoikoak arautuko gaitu. Berak argi egingo dio zure semeari, Berak bigunduko dio biotza.

— Bai, Janngoikoak dana dauka bere eskuetan, baño. . .

— Ara, Mikalla, berri on bat eman bear dizut; gure amonaren asmoa.

—¿ Zer da bera ?

— Ezkondu egiñ bear duala Martiñek.

—¿ Zeñekiñ baña? ¿Nork artuko du gure mutill zakarra?

— Zuzenduko duan neskatša batek. Amonaren iritziz Malenek zuzenduko du.

—¡ *San Migel* Aingeru ederra ! ¡ Ai olako bat ! ¿ Baño, Kataliñ, zer esanten aizera? ¿ Malentšok zer dio ?

— Gure neska orrek eztu ezer aitatu; baña urtietan aurrera dijoa ta. . . amonari gogoratu zaio.

— ¿ Ta zuek ?

— Guk, Jose Ramonek eta nik, miñez baña, beiñ edo beiñ bear dalata, denok ondo izateagatik, *bueno*, esan degu, joan dedilla Malen Azkarragara, Paula gurera etorri dedilla, alkarri lagundu daiogula ta Jaungoikoak guztioi.

—¡ Tšoratu bear zait ! BañaMalentšo. . .

— Gure Malentšo eztirudian bezelakoa da, ona ta zorrotza, eztia ta ospiña, bear dan orduan bear dan bezelakoa. Bai, Kataliñ, amonaren ustea iritšiko da. Malenek nai duan guztia egingo dio Martñi: egun auetan, *konfesatzera* eraman bear dualata, koipea baño bigunago darabi'l. Iñazio Mari ere bildurrez egoten da gure neskašaren aurrean: ikusiko dezu nola ekarriko duan bide onera.

—¡ Ai olako bat ! Kataliñ, zerua dakust.

— Eskatu eikeozu Jaungoikoari.

— Belaungorrien gañean joango naiz Aranzazura, asmu orrek ondo ertetzen badu.

Gurasoak baño atzerašoago agiri ziran Paula ta Valen, tšutšupufšuka. Ara zer zioten.

Malenek :

— Egingo nuke, gure amak eta ezkontzeko ipuiak daramazkitela.

— Bai zera.

— Ik eztakiñ: ire anaiak nere eskabidea egiñ diñ.

— ¿E? ¿ Martiñek ?

— Bai, ta nere aitamak baiezkoa erantzun zione, edo its̄aro-pena eman, guts̄ienez.

— Malen, nere anaia gaiztoa den, neuk zekiñat ondo: gaiztoa den ta etzatorkiñ egoki, Jose balitz eztiñat esaten. ¡ Jose bai aukerakoa !

— Ala dio aitonak. Ura bezelako mutillik etzegoalata jardun ziñenan atzo.

— Ez, eztago, ta maite au, asko maite au.

— Baita ik ere bera.

— Eziñ ukatu niñeken; barkatu bear dian.

— ¿ Zergatik barkatu ? Mailetasun ori nere gogobetekoa den, Paulat̄so.

— ¡ Ire gogobetekoa !

— Bai.

— Bada orduan. . . nere barrua itzuli bear diñat, lertu baño len. Egia da, Malentso; ¡ maite diñat ! nere ama beste diñat maite edo eztakit nik geiago bada ere; Iturraldeko Jose animaren erdian, biotzaren t̄sokorik ederrenean zeukanat, bere izena entzuteak atsegiñ ematen zidan, bera ikusteak alako sarrastada bat. . . ¡ Baña benetan alabill? ¿ Ezalden iretzat bear ?

— Ezten neretzako egiten dana.

— ¿Ta Martiñ?

— Guts̄iago.

— ¿ Mōsola ?

— Guts̄iago.

— Baña ¿ nolako emakumea aiz i ? ¿ Ezten iñor maite ?

— Bai.

— ¿ Andikiren bat ?

— Andiena.

— ¿ Aberatsen bat ?

— Aberatsena.

— Aitaren, Semearen. . . ¿ Jakiñ leiteke zeñ dan ?

— Jakingo da. Oraiñ ago īsillik.

Emakumien urrengo, lagunetatik aldenduta, arretazko esam e sak zeramazkiten Josek eta Manuelek ere.

— Albiste berriak, Jose — zion Manuelek. — Aitak esan dit, garaia dalata, zerbait egin bearoko degula. Ni Paulaz senartzea ongi ornen dator et̄se bietarako ¿ Zer deitzok ?

— Bai, ezta gaizki.

— Ain zuzen lengo baten asi nintzan Etsēausiko Isabelekiñ izketan. . . Ik esagutzen dek Isabel.

—¿ Jose Marin alaba gaztea?

— Bai. Emakune ona dek Isabel, iñilla, elizkoia, maratza, lur-langintzan oitua ; baña gurasoen gogokoa Paula dan ezker. . .

— Paulari eztio Isabelek eramaten.

— Emakumez emakune Paula ederragoa baño eztek. Eguzkia baño garbiagoa, baratsuria baño zindoagoa.

— Alaseñ dek.

— Lengusua izatea.

— Lengusua, Iñazio Marin alaba ta Martiñen arreba. . . ¿ Noiz biurtu bear dik Somorrostrora Martiñek?

— Geiago biurtuko danik eztiat uste.

—¿ Zer ba?

—¿ Ezaldek ezer aitu?

— Nik ez.

— Ba nire belarrietara zerbait ekarri diate.

—¿ Zer baña ?

— Malentšorentzat *egiten* dutela edo. . .

—¿ Zer esan dek ? ¿ Martin Malentšorentzat ? ¿Otsoa arkumearentzat? ¿ Deabruarentzat aingerua? Ori eztek egia izango. ¿ Eziñ liteke, Manuel, ezin liteke !

— Ezluke bear.

— Onak gaude, benetan baldin bada. ¿ Ez altziok ezkontza ori galtzeko neurririk ?

— Naiago nitek. Baño amonaren asmoa ornen da ta. . . Arrek eztio bereari utziko.

Iñork ere etzion utzi. Norbere animan beiñ agertzen dan itsāropena, bikañegia izaten da alde balera utzitzeko.

Malentšo ezkondu nai zuten guztiak zeukaten itsāropenerako iturria: iru senargeiak, bi amak eta amona zoli arduratsuak; eta guztiak saiatu ziran bakoitza bere labeari su ematen.

Josek etzuan su bearrik gar bizian gorri gori egoteko. Aberats aberatsen ondasuna, gizonik argiaren jakituria ta gorengo agintarien agintaritzta bear zituzkean Malentšoren oñetan jartzeko ; ta etzeukan ezer ! Tširo, argal ta umezurtz izateak erretzen zuan geienbat. ¿ Etše obean jaio balitz ! ¿ Aitamak dirutsuak izan balira ! Bere alde zerbait idoro naian, buru ta biotzean beti azterka, gogoratzen zituan mutikoa zanetik Zabaletau iñuritako izerdiak, soroe-tan egindako lanak, Urbian eramandako nekeak, aloger gabe, janaren ordañez, etšeko bezela, gogoz, adorez, gau ta egun, alzuan

aña, ta ortik azaltzen zitzaion Joseri itsāropenaren arpegia, doi doi ta urrutitsōan bada ere. Añ eskergabeak etziran izango. . . . Oroitzen zituan ume umetalik Malent̄sōz idukitako arretak, bien artean erabillitako anai-jolasak, onik onenean errai barruan asitako maitetasun andi, sakon, neurrigabearen goraberak, berariz neskatāsk Urkiolan esan zizkion itz zoragarriak: « iñorekin izatekotan, zurekiñ izango-naiz », ta oroitza oien ondorean, Josek argi ta garbiro ikusten zuan bere itsāropena. Zabaletako alaba etzan gezurtia. . . Gañera, t̄sit askotan zetorkiou umezurtzari, egunean milla bidar edo geiagotan zetorkion burura aitona egizalearen agindua : « Manuelek et̄sēra emazteren bat dakarrenerako, iretzat ere aukeratuta neukan norbait », eta agindu orren gogamenak, ez-bai ta bildurak kenduaz, osoro gozatten zion biotza. Josereren amesa lortuta zegoan.

Martinek, griñaren aizez, Malent̄so ikusiaz ta aidien aurrean apal it̄surak egiñaz īsiotzen zuan bere labea. Urduri zebillen, bai, oraindik etzan ezkondata; baño esku onetan zeukan bere leia, ta bazekian zer epai emango zioten aurki. Bera zan et̄sekoa, bera bakarrik, et̄sekoa zalako laguntzen zioten amak, izekok eta amonak, onek batez ere, ta amonaren gogokoa bazan, nai ta naiez garaitu bear. Ta garaitzean ; aufa ! Uribarriko neskat̄arik ederrena Martiñentzat, lengusuen ondasunak beretzat, erdiak gut̄sienez, ta ; *viva la Pepa !* ibiltzeko naikua t̄sanpon.

Mōsolok berriz, dirua izan ezkeru dana eginda zegoala uste zuan, dana, *por diñero balla perro*, ta berak aña diru etzeukan beste mutillek, Oñatiñ. Egia, Malent̄sok etzion erantzun Odolkiren bitartez bialdutako eskutitzari; etzion iñun ta iñola ere arpegirik eman, baña iruditzen zitzaion Mōsolori zergaitik: neskat̄a ura oso lotsatia zalako. Nolanai ere Ana Josepak irikiko zituan ezkontzarako bideak ederki. ¿ Martiñek bear zuala Malent̄so? ; Ba ! etzegoan Martiñen bildurrik: Martiñ besterik ezeko ezkongaiia zan. Atsoak ikusi zezanean pelotariaren sakel betea, ; *guardabajo toro el mundo !* . . . ¿ Ta ezezkorik balitz ? Ezezkorik balitz, bide laburrak billatuko ziran: etsi ez beintzat. ¿ Mōsolok etsi? Ezta, ezta. . . ; Ona zan bera animaren zaletasuma lagatzeko! Astorik ez setatsuagorik.

Mikallak eta Kataliñek oster, Jangoikoari laguntza eskatuaz ta gizonen aurrean amona goratuaz indartzen zuten itsāropena. Etzekiten noraño jaso et̄sekoandre zarra ; Gut̄si amona bezelakorik ! ; gut̄si alako arretadunik ! ; gut̄si et̄sēa zaintzen eramango zionik ! Bazeuzkan bere akatsak: esnea geiegi neurtu, ar-

rautzak azkar gorde, ogia giltzpean euki, lukainkak sarriño ikusi, gaztai artzea eragotzi, aleak kutsetan berak ipiñi, mallatutako sagarrak etsekoai jan erazi, edonungo belar pitiñ, aza orri, arbi galdu ta gaztaña ustel banakak tserrientzat bitu, ta beste orrelako zurkeri batzuek egiten bazekian; baño, baita ere, garaietan, edozer premiari arpegi ematen. Goserik ez ta geiegirik ez; sartu aldana ta jarioak itxi : ori zan bere esakerea. ¡ Ai arrek etseari erantzitako zatiak ! Ondo zijoazen amonari jarraituaz.

Azkenez, Ana, Josepari, bere ustearen etsai iñor izango zanik etzitzaion bururatu ere? ¿Zeiñ gero? Iñor izatekotan, Joanes. Baño Joanesek, besteak bezela, belaunekoen onari begirutzen zion. Ainbat. Emazteak igarrita zeukan : belarri biak moztuko zituzkean Joanesek Azkarragako semeak ondo ikusteagatik. Ala ere, aitona Martiñekin aserre samar zebillen ta ezeritzon senarrari bereala ezer esatea. Ez, itzik ere ez, aserrea joan zakion arte.

Ta dana erabakitizat emanaz, aizan gure andretsoa gauza guztiak antolatzen ta eten gabeko izketan:

— Kataliñ, begiratu zazu gero nola dauzkan Malenek atorrak eta barruko gonak. Gañeko jantziz ondo dagola uste det. Ezer ere eztu puskatzen da. ¿ Ipiñi aldu beñere *Gorputz* egunerako josi giñon soñeko beltza ? Origen du naikua ezkontzarako. Bai, edozetara ere, mutilla baño ornituago joango da neskaña. ¡ Mutill arlotea ! *Auskalo* 'ze praka ta ze jantzi dauzkan arrek : galdetu zaiozu Mikallari. Prantzizka jostuna etsera ekartzea izango degu onena, datorren astean. Berak daki zenbat kana bear diran alkon-darentzat, berak aukeratuko dizkigu oialik egokienak. Oraintse artu ditu berri berriak Lukasek: berebizikiok ikusi nituan egoikotzeko (ostiraleko) azoka egunean. . . Martiñi ta Manueli berdinak egiñ bearke ¿ e ? Baño nai ta naiezkoak bakarrik. Gero ere Malenek eta Paulak izango dute utsuneak betetzeko astia. . . Gure Malenek fšukunduko du bai Martin; baita osaba ere. Tšukunku ta etsean lotu. Badaukate bearra.

1. A buscarlo. Erderakada zakar au gure basetseraño sartuta dago.

XIII

PEDRO MIGEL AZKARRAGA.

Urte batzuetatik onunzkoa da toki guztietan gizirudiak ¹elemenian ikustea. Gaur bai, gaur eztago gizirudi gabeko baster bat. Edozeñ etsetan arkitu geinzke bertako jatorrienak, aidienak, adiskidienak, esagunenak, maitienak; edozeñ lekutan daude antzeturik gurasoak eta semeak, aurrak eta agureak, neskameak eta guda-mutillak, erriarrak eta erbestekoak, erregeak eta pelotariak, apaizak eta zezenzaleak, kristauak eta mairuak, jakintsuak eta obendunak, banaka ta pilloan, jaten ta jostatzen, muzuka ta muturka, parrez ta negarrez, makutzik eta dituen apainduriak soñean ipiñita.

Geiegizkoa da ia. Ezerez baten egin oidirata. ¿ Zer diot ezerez baten ? Duan ere bei, norberak eztakiala, norbere lotsarirako.

Errian, bidean edo itsās ondean, izketan, ibiltzen edo garbitzen, usterik guñsien danean, *klask*, atsitzen dute nolanai edonor, ta urrengo domekan edo biaramon goizean, asteko albistariak edo eguneroko paperfoak badakar orkoa edo emengoa, goienetako agintaria bear bada, eroen gisa aoa zabalik, ollarren antzera anka bat jasota, mutikoen irudira uretan edo urertzean etzinda edo zilipurdika.

¿ Nork eztu orain bere arpegia paperean ikusi? ¿ Nork eztitu esagutzen, sukaldetik jaiki gabe, arpegiz beintzat, Donostiko endorea, Zumarragako tsistularia, Tsolo Potsolo bilbotarra? ¿Zeiñ da irudiz beterikako albistarian opilla, udarea, arrautz egosia edo abarketaren batzuk bildu eztituana ?

Ara zergatik gaur gizirudi geienak aintzakotzat ez tiran artzen. Lenago bai. Ni ume koskorra nintzala doi doi ta begirunez ikusten genduzan bat edo beste : Pio IX, Isabel II, Zumalakarregi ta Prim, andikien jauregietan izan ezik.

Ta garai artan, aspalditso, bazuten Azkarragoak beren gizirudia, askori pozez erakutzitako *erretratoa*, maiz la maitero igortzia, atsegiñez ta itsaropenez sarri begiratu.

An zegoan, gizategiko ormatik zinzilika, kuñsa zar landuaren gañaldean, errealeko ispilluaren azpian, done urdin-gorri zatar batzuen erdian; an zegoan gizona edo gizantza, argal, beltze-

1. Gizirudi, gizantz. *Retrato*.

ran, zuriz jantzirik, begi biak erten bearrean, jarleku ederrari eutsika, lastozko fšapel andia eskuetan zuala. Gizantz ura Pedro Migelena zan, Antonen anai gaztearena, ta ura bera izendatu zuan Mikallak Katalinekiñ mintzatzean.

Azalduko det arren kondaira.

Mutill sendoa Pedro Miguel, et̄sejauntzako semea, baño mendizale purrukataua, gazt̄sotik ibilli zan, bere gogoz, Araozko basoetan, ikazkiñ, talogille, goiz jaikiaz, berandu etziñaz, baba beltzez urdalla beteaz. Aizkolari trebea izatera nai zukean eldu. Beste gauzetarako joera ta griñarik etzuan orduraño erakutzi. ¿ Zer gauza oberik ?

Baño beiñ batean basoko lagunak its̄asotik arunzko bizitza erreza jakiñ erazi ta guraria aldatu zioten. Neka neka eginda, lotara orduko, gazta p̄ska bat jaten zeudela, era onetako jarduna entzun zien:

— Zalla dek diru egitea.

— Aiñ zalla ere ba. . .

— Ikusten dek.

— Bai emen. Emen dek zalla, mendi tarte auetan.

— Edonun.

— Edonun ez. ¿ Ezagutze alde Joakiñ Pelis̄ ?

— ¿ Albizurikoa ? Ezagutuko eztiat ba ?

— Orrek egiñ dik galanki.

— Bai Ameriketean.

— Nunbaiten. Guk ere, ara joango bagiña. . .

— ¿ Amerika nun ziok ?

— Ara, garbi garbi esateko etzekiat.

— ¿ Madrill baño arutzago ?

— Arutzago izan bear dik.

— ¿ Prantzi alde ortan ?

— Prantziatik aurrera, Burdeostik zear, amalau edo amasei egunean its̄asoz joanda.

— Urruti, aiskiria.

— Ta eztek an ere ollo errerik danentzat izango.

— Olloa edo zer jana bai, langillientzat. Ameriketean, gizona, nai duan beste aloger irabazten dik edozeñek, illean berrogei *durota*, larogeita. . .

— ¡ *Diabru* arrania ! ¿ Zertan baña ?

— Edozertan. *Kafe* ta azukrea biltzen edo...

— ¿ E? ¿ Kafe ta azukrea? ¿ Oiek aldituk alderdi aietako uztak ?

— *Tabakoa* ere bai, zelai luzietan omen ziok, emen artoa baño milla bidar ugariago. Orra tabakoa merke artzeko ta kafe ona edateko aukerea.

— ¡ Eztik usai tsārra botatzen Joakiñ Peliṣen tabakoak !
¡ Nok leukakean !

— Eta gañera zillarra ta urrea duten mendiak ere baomendituk, guretari arria bezela.

— ¡ Alajañena ! Orrelako menditso bat bagiñu andi andia izan ezta. . .

— Billatu ezkerero... Adua bear, *suerte*.

— Batzuk izan die.

Gogoan gorde zuan eleketea ¹Pedro Migelek. « Zer ? — esan oizion geroztik bere buruari. — ¿ Emen egon, sei illabete osoan milla erreal ezin aurreraturik, beste lurraldean amabost egun barru irabaziko nituzkeala? ¿ Emen, beti egurretan, nekepean bizi, ta beste leku baten aberastzeko apukoa galdu? ¿ Etsejauntzakoak geralata, zerbait badegulata, geiago eukitzeko neurririk artu ez ? Tsōroa dek Ameriketara eztijoan gaztea, al izan ezkerero.

Ta emeretzit urte zituanean, Abanako bidea abituko ez abituko zalantzan egonda, adu onari deiez, *suertearen* billa, Ameriketara joan zan, Arjentinako lurretara, norbaitek babestua, mendiko zeregiña baño besterik etzekiala, irakurtzen ondo ikasi gabe; baño biozdun, ameslari, aberats izateko uste ziurretan.

Alai ta lasai, zangar ta adoretu egin zituan Ameriketarako bideak. Euskalerria utzi ta beingoan uri nagusi apañak ikusiarren, etzan batere arritu; bere burua ezezagunen artean idoroarren, etzan ezertso ikaratu; ontzi andi ederretan itsāso irakiñak igarotzean, len baño ere geiago birbiztu zan: izakeraz, barru barrutik zetorkion bizi-gudarako ausardia; berarekiñ batera zera-mazkian odol beroa, kemena, indarra, gaztetasuna, biotzaren erdian isiltzake deadarrez: « Aterako aiz, aterako aiz. »

Baia Blaka-n oña jartzea Bilboko nasa baten gelditzea bezela izuditu zitzaion.

— ¿ Zer dakark? — gelditu zioten.

— Osasuna.

— ¿ Zer dakik ?

— Atṣurrean da, laietan da, ikaskintzan da, zama jasotzen da...

— ¿ Besterik ez ?

1. Eleketa, *Conversacion*.

- ¿ Guts̄i alda ?
- ¿ Zer nai uke ?
- Irabazi, erruz irabazi.
- Ezaiz motela. Igo bear dek.

Baita igo ere. Ziñez ¹, deduz ², bizi, gau ta egun, ekin zion lanari, t̄sit lan asko egin zuan luzaro tellangintzan, ats̄urlari, ardizai, gurigille, esnezaltzalle; danera, nolako nagusia zeukan, zer agintzen zioten.

Kolorado ibaiaren ertzak badakizkite Pedro Migelek erabili zituan ots-bero ta istillu larriak, iñoren mendeko egon zan bitartean. Etzuan bereala ollo errerik billatu. Gizonakandik urruti, ez et̄se ta ez eliza, ez adiskide ta ez anima, mendia erri ta zelain eskaratz, padua lagun ta iñilla oiartzun, gaizki janean ta lo bearrean, piztien bildurrez ta eskergabien ogipeko; iñoren itzik entzun gabe, illetarik nori jo ezta, barruko jantzia zeñek garbiturik etzuala, ondoez baten nork begiraturik etzeukala; osasun bikaña zatika utziaz, almen zoliak iñoren lurrari emanaz; ospel, asper, beartsu ta elbarri; t̄siroen astoa beziñ lerdekatua, t̄sakur gosea beziñ maiskar ta igar. . . bizitza estu latz ta lakarra eraman zuan Pedro Migelek lendabiziko ereti luzean.

¡ Egun itzalak aiek ! ¡ Amaika bidar damutu zitzaion et̄setik irtena ! Gipuzkoatik begiratuta, lurralde onak ziran Amerikakoak: Ameriketatik begiratu ezker, askozaz obeak Gipuzkoako mendi-basoak.

¿ Baño nola biurtu et̄sera ezer gabe? Saio bizi bat egin artean ez; lenago ill. *Guts̄ika guts̄ika urrutira joan diteke*, ta Pedro Migelek, guts̄ika guts̄ika, eskukada bat t̄sanpon lortu zuan, arki-bide batzuek ikasi zituan, bere gañ jarri zan. Ta ordutik aurrera, gaur belardi bat irit̄si, diruak idoro ta soroak urratu; biar lur geis̄eago erantsi, osiñak bete ta burrutiak jaso; urrengoan idi-beiak ipiñi edo kendu, urlia esagunarekiñ elkartu ta sal-erosketa berrietan asi; onderean zor guztiak kito egiñ ta artu — eman sakonagoetan pizkor leiatu; ekiñ beti; atsedetik gabe, zirt edo zart, ortik edo emetik jo ta ausian ibilli; oparo nai, edozeri eldu, gogotik eraso, dana ondo etorri. . . gure ikazkiña, berrogei urte baño len, oso aberats ta jaun ospetsu izateraño goratu zan.

Igoerako malla guztiak iragarri zizkaten gurasoai, bada goraldirik andianean ere, Oñati gogoan zerabillen Pedro Migelek.

1. Con empeño.
2. Con honradez.

Zenbat eta naroago euki, ainbat areago zetorkion oroimenera bere t̄oko atsegiña. T̄oko artan erakutsi bear ziran ondasunak (¿ zertarako ziran bestela?); ant̄sen tajutu bear zan jaiotef̄se zarra gurasoentzat; ant̄sen jauregui ederra norberetzat eragiñ; ant̄sen bere buruari begiratuaz pat̄sadan bizi; bertan ezurak utzi, aldeurrekoen ondoan. Baña gerōseago, arloak amaitzean, lansare nastuak t̄ito ebakitzean.

Diruak egin ta laster eun ogerleko bialdu zizkon amari, eun ogerleko ta guk dakigun giz-irudia (¿ ura gauzaren polita, Jesus Maria ta Jose !) ta ostera berriz urteoro etorri oizan baserrira mutill emalearen eskupekoa, amarentzat edo aitarentzat, orratzertarako, t̄okolatea artzeko, tabako orria erosteko. Ara zergatik Pedro Migel izandu zan Azkarragako it̄saropen ta jaungoiko t̄ikia.

Bai, abagune artan, Azkarragako nagusiak, batez ere gazteak, ezin zuten gorde beren poz ta arrokerit̄soa. Iñun entzuten bazuan Antonek, onelako nekazari bei batena ezin ordaĩndurik zebillela, naiz ta berari ezer galdetu ez, aurki asiko zan:

— Guk ba, Jaunari eskerrak, iñoren bearrik eztegu. Nere anaia orrek lasai egoteko dio ta. . .

— Len ere naikua lasai zeundetean.

— Lengoa utsa da, utsa Oñatiko andikien aberastasuna nere anaiarenaren ondorako.

— Soñua badu beintzat.

— Soñua ta izana. Legorretako *indianoa* etorri zitzaigun atzo geu ikustera, beste gabe, ¿ ta badakizu zer esan zigun?

— Ez ba, zeuk azaldu bearko.

— Ameriketa guztian etzeudela euskaldun bi, ¿ aitzen ? euskaldun bi etzeudela gureak adiña egin zuanik.

— Obe, obe zuentzat.

— Gizonik andienak ere t̄apela kentzen ziotela.

— Zorionean izan dedilla, ba.

Auzo-billeretan iñor aberats-ipuirik aitatzen asi ezkerro, Mari Batistak azkar aterako zuan maira bere aidea:

— Aberatsa gure Pedro Migel ¿ Arren lurak eta arren abere taldeak omen dira alakoak ! Bere basterra ikusteko bost ordu bear ornen ditu, zaldiz. Millaka ornen dauzka beiak eta idiak. Karrika bat osoa berea ornen du Buedos Airesen. *Probintzi* guztia erosteko ta geiago zillar izango duala aitu degu.

— ¿ Eene Jaungoikoa ! Errege beste bada noski.

— Errege beste. . . Tira, an ez omen da erregerik, baña. . .

— Bera egiten ezpadute. . .

— ¿ Nork daki?

— ¡ Jas !... ¡ Aita San Isidro *bedeinkatua* ! Guk ikusi bear ditugu ikustekoak ura datorrenean, ¿ Bai aldator ?

— Baietzean dago; berak Oñatin ill bear omen du.

Baña etzan etorri. Ogei urteko ardura ta lan zindoak nekez baño nekez gallurtu zuan bezela, etengabeko beraldi okerrak, sei edo zortzi illabetean, oso aisa tsautu zuan Pedro Migelen aberastasuna. Bata bestearen atzean ezbearrik andienak gertatu zitzaizkon : lenbizi lur-ikarak; gero legorteak; urrena berriz agindu naikoen guda zitalak, kurruka makurrak, azpikeriak, lapurretak, erri ta ibar kiskaltzeak; eta guztia zearo bukatzeko, ekaitz ujolde leitsu negargarriak. Ondasunez beterikako gizona ezerezero itzuli zan, bada.

Oñatiñ albiste fsar auek jakin ziranean — ¡ au kristau batzuen izakera dollorra ! — Uribarritarrek etzuten batere naigaberik izan.

Albokoa norbera baño gorāseago ez ikusteagatik, larogei egu neko garizuma igaroko lutekenak badira, maiztso, maiztso : Azkarragara etzan geiago Ameriketako dirurik azaldu, ez dirurik ez albisterik. Azkenengoak, eztakit zeñen bitartez erakarriak, Pedro Migel ezin jaikizala zioten, bestien bearrean zegoala, etsipenean erorita.

Orduan elorrio. Lotsariak oso isildu zituan Antonen ta Mari Batistaren mingañak eta Pedro Migel zanik etzuten aitatu ere nai.

¿ Isildu ? Eztago gauza egokiagorik zerbait aztu erazteko. Gure izena mingañean ezpadabill, aztu gerala dirudi edo aztuta gaude.

Aitamak ill ziranean azkar aztu zan ikaskiñ zorigabea. Tsito baña, aspaldietan baña.

Mikallak berak etzuan esagutu, *erretratoan* izan ezik. Neskatša zala esan oizion amak:

Ikusi zan, Mikallatšo; ara emen Ameriketako ire osaba, asko dezakean gizona, eñse ta lur ugarien jabea. ¡ Arrek iri ekarriko dizkian belarritakoak, erastunak, pĩtsiak eta soñekoak ! Danerako zeukan; eskuzabala den, maite gaitun. Andi aizenean *kotšean* ibilliko auanala uste diñat. Baño arrezkero, luzaroan, urtietan, mutik ere ez, osaba ill balitz bezela.

Ezkontzeko aurrean galdetu zuan Mikallak:

— Ama, ¿ gure osabaren berririk ez alda?

— ¡ Ai ume ! Andik etzion ezer. Geurearekiñ bearko.

Etzan geiago Pedro Migelen izenik entzun Azkarragako baserrian.

Ala ere an zegoan oraindik bere giziduria, loi ta ezaña, autsez ta pekaz betea, amaraunez erdi eztalia, beztunez bezela orizkatua; lengo tokian zegoan betiko agortu dan iturriaren tankera, arrenik egiten etzaion donearen itsuretan, ganbara bas-terrerako aurki, garbiketaren bat egiten zanean.

Lar guztiai begirune diet, aztutakoan adiskide naiz, erorita daudenak erruki ditut, eta orregatik egiñ det irakurburotso au Pedro Migelen oroitzan.

Goazen orain geure arira.

XIV

NAI TA EZIN.

— ¿ Eizera, Mōsolo ?

— Eizera edo. . . Izerdi p̄skat atera bear detalata, ibilli.

— Izerdia aterako dek, baño eperrik eztek iñun billatuko.
Etziok ezer aspaldietan.

— Izango aldek sosoren bat edo beste.

— Aizak, ara, or ziatorrek erbi bat, erbiñudea.

— ¿Zeiñ?

— Zabaletako andre zarra.

— Baitare.

Bazekian Mōsolok zeñ zetorren. Enparantzan ikusi zualako erten zion bidera.

— Egun on, Andre Josepa.

— Egun on, eiztari.

— Itz bat esan nai nikizu.

— ¿Zer dek, Mōsolo?

— Zure illobak its̄uturik nauka.

— ¿ Zeñek?

— Malenek.

— ¿ Its̄uturik ? Eztek orduan ezer ikusten.

— Gauza andirik ez, baña zoriona non dagoan badakit eta bere billa nabill.

— Beranduf̄so abillela uste diat.

— ¿ Nola?

— Zoriona beste batentzat dalako.

— ¿ Martiñentzat ?

— Bai.

— Etzaitzu astuko Martiñek dirurik eztuala.

— Ik eztakik ori.

— Badauka ere, nik aña ez beñipeiñ.

— Zer daukaken guk etzekiagu, baña ontzurre ori erakusten dek beintzat, t̄silbor gañean.

— Bat erakutzi ta asko gorde, asko; ontzurreak eta *librak*, Ana Josepa.

— ¿ Urretan?

— Urretan.

— ¡ Joosus ! ¡ Libraka urrea ! Orratik ori ikustekoa izango da.

— Ara bat emen.

— ¿ Ori aldeak libra bat?

— Bai, *libra esterlina*.

— *Eskerliña, eskerliña...* Ori, mutill, eun errealekoa dek Oñatiñ.

— Baña libra esaten zaio.

— ¡ Ai enetsōa ! Esatetik izatera bide andia ziok. Orrelako asko bear dira libra bat egiteko.

— Baño au ezta bakarra. Et̄sean ere baditut eta *Bankoan* eta *korrituan*. . .

— Danetara, ¿zenbat izango dira ba ire diruok?

— Danetara, laurenbat milla ogerleko bai neureak, eta gero aitarenak.

— Geiago eukala uste nian, ainbeste arrokeri jotzeko.

— ¿ Gut̄si alda ba ?

— Ez, gut̄si ez; nekazari baten alabarentzat. . .

Ana Joseparen barrua, urre pillaren argia bere aurrean irudituta, irakiten bezela jarri zan, ta barruko berotasunak arpegira erten zioten andreari. Gauza ona zeritzon odolekoai begiratzea, baño ainbeste diru ateaurrean utzitzea ere ba. . .

Igarri zuan besteak andrearen ezbaia, ta parre antzean, aoa belarrietaraño zabalduaz,

— Banekian nik — esan zion — ezetzik etziazula erantzungo.

— Eztiat ezer agindu, mutill. Berandu etorri aiz.

— Lendik daukat eskabidea eginda.

— ¿ Zeñi ?

— Maleni.

— ¿ Noiz ?

— Zortzi illabete bada.

— ¿ Ta zortzi illabete andian eztik ezer aditzen eman ?

— Ez, lotsatia da ta.

— Bada orduan. . .

Bat batera otu zitzaion Ana Josepari eskabideak luzapena bear zuala. Alde batetik diruari begiratzen zion, ta dirua beti zan atsegingarri; baño bestetik etzan īsura norbere itza jatea, ta gut̄siago, ēf̄sekoen berri gabe, aidien kaltean epaia ematea. Gañera, etzekian Malen̄tsok zer zerabillen ta ze gogo zeukan. Arrek nai izan ezker. . . baño bestela ¡ zer egingo zan ba !

— ¿ Orduan zer ?

— Astia badagolata. . . ez gaitzatzula ito.

— *Bien, bien*; baña gogoan euki Martiñek eztizutela ezer eramango.

— ¿Berriz ere? Gizona, ire dirurik izan ezarren, baburrinak jateko lainñ badiagu.

— Ala da, baí; baño esan nai det, Martinek baburrinak bear baditu, ni ezatorrela baburrin billa. Nik Malent̄so nai nuke, Malent̄so bakarrik. Neuk emango diot jaten, neuk jantziko det, neuk ekarriko dizkat pit̄sirik ederrenak, neuk eramango det erri andietara, neuk. . .

Ekin zion Mos̄olok maitetasuna esaten, Malent̄so goratzen, Ana Josepa ts̄urikatzen; ta beiñ abiadea artu zuanean, etzegoan mutilla īsiltzerik. Esan ta esan, eragiñ ta erabilli, geroago ta biziago, aspertu eziñik egon zan bere leloa Zabaletakoari azaltzen iñork uste baño tankera obean. ! ¡ Ura etorria !

Etzuan berealakoan amaituko, Ana Josepak itza kendu ezpalió.

— Tira, joari Oñatira, naikua data. Ezari alperrik agortu. Ire jarduna, ezkongei guztien jarduna dek. Jardun ori gora bera, egiñ bear dana egingo diagu Zabaletan.

— Ba, neuk deitzotana ezpada. . .

— Ik deitzokana ezpadek ¿ zer?

— ¿ Zer ? Nere burua Urrejolako arkaitzetik bera botako detala.

— Botazak nai badek.

Zapuzturik eta mingañean zeuzkaten zitalkeriak nekez irentziaz, batak besteari bizkarra eman zioten.

Bazijoan amonaf̄soa, bazijoan baserrira, neskaṯsa gaztea baño pīskorrigo, ardatza baño tenteago, bere artean mintzatzen, bazegoan gaiata. ¡ Arranian albisteá !

Mosolok, Oñatiruntz ibilli aldi bat eginda gero, andreagana biurturik, erakutzi zuan bere griña ta zima t̄sarra, onela esanaz, berekiko:

— ¡ Atso sorgiñ *madarikatua!* ¡ Ez siñistu, nere burua botako detanik ez sinistu ! Ez nere bururik: besteren batena, zurea izatekotan. Badaez-padako erantzuera badakartzu, ¡ *sentellas!* . . .

Ana Josepa, eṯseratu zaneko asi zan Maleni erausika :

— ¡ Bazenki zer igaro zaitan ! Mōsolo Potolok erten dit bidera, eskean.

— ? Eskean ?

— Bai, neskaṯsa baten eskean.

— Neure billa.

— Ara. ¿ Jakiñan gañean altzeunden?

— Aspaldian dabill mutill ori. . .

- ¿ Aspaldian, e? Guk ezgenkigun ba.
- ¿ Zertako? Ezer egiñ bear eztanean...
- Etziñateke, beraz, Mošolarekin ezkonduko.
- Ezergatik ere ez.
- Lau milla *duro* omen dauzka.
- Berdiñ da ogei badauzka ere.

— Orra ba, orraba... Ondo da jakitea. Zalantza piskat izan det, baño, tira, nai ezpadezu. . . Martiñ etorriko zaigu obeto. Mošolok diruak dauzka, bai, baño, egia, ezta baserrirako gizona ta ezta zu ere ardangelarako emakumea. Ardangelan zu epintzea, erregiña t̄serritegian jartzea bezela da, aketza lorez apaintzea. Eztakit nola otu etzaitan. Lau milla *duroak* ematen dirate miñ. Martinek baleuzka. . . ¡ Utzia ta baldana bai gure Martiñ ! Orrek onezkero dirua aurreratuta euki bear zuan ba. Zeuk erakutziko diozu aurreratzen, langillea ta et̄sekoa izaten, elizara joaten...

Malenek etzizkon bukaerako itz auek entzun. Marliñen izena aitatu orduko, alde egin zion amandreari norabaitera, muker la minkaitz.

Amandrearen mingaña etzan, ala ere, gelditu. Belarrondoko t̄simak zapipera sartuaz, gañeko gonea kentzen edo oñetakoak aldatzen aizala, berak bakarrik jarraitu zuan:

— ¿ Nora joan ote zait umea ? Lotsakorra da, bai, lotsakorra da, ta eztu orrelako autuetan ibilli nai. Tamal andia izango zan ori Mošolonean sartzea. Baña ¡ or̄ise dago ha ! t̄s̄anponak euki Mošolok. Lau milla duro bereak eta aitarenak gañera. Aitarenak geiago, askozaz geiago. *Auskalo* igaroko urtietan zenbat irabazi duan ardo zikiña edo ibaiko ura zalduaz. Jaungoikoak badaki geure Iñaziok berak zenbat eman dion lapurrari alakoari... Eztio ajola, geu ere utzik ezkaude ta jaso daikegu oraindik Azkarragako baserria. Obe da belaunekoari laguntzea, obe da pakea.

Ana Josepak onela ziarduan bitartean, aizan Mikalla ere, Azkarragan, Paula burutu eziñik.

— Gauza bat esan bear diñat, neska, bakarrik gauden ezkerero.

- Asmatuko nioke.
- Etzakiñat; ustegabea den.
- ¿ Ustegabea, dio ?
- Bai, usterik guts̄enean Jaunak zerutik biraltzen digun doaia.
- Ainbestekoa ezteitzot ba.
- Ago išillik eta aditu zan. Gugaizki bizi gaitun, oso gaizki.

Nik eztiñat nere estutasunen erdirik agertzen, baño aspal-diñsoan estu asko bizi naun. Oliotarako etzeukanau, zor ta lorrean jaten diñagu aora daramagun ogi pusketa, iñork etzekiñ nolako lotsariak igaro ditutan. Erañegun goizean, Anton Urdaik, ia noiz eman bear nion berea esan zidan ainbesteren aurrean; gaur bertan, Panpotek, zorra ordaintzeko ordua dala adierazi dit.

— ¡ Eta neri ezer aitatu ez !

— Ezniñan aitatuko ere, oraiñ dakitana ezpaneki. Ez larritu: guztiai emango ziñenau berena, ta laster. Ik eta Martiñek biok ezkondu bear dezute, i Zabaletan izateko, Manuelekiñ; Martin eñserako, Malent̄so emaztetzat duala. ¡ Au zori ederra, Paula ! Beiñ edo beiñ. Malent̄sorekin batera zetorkiñau dirua, baño baita ere diru ta ondasun guztien gañetik dagoana: zeruko argia, pakea, Osasuna.

— Ez amesik egiñ, ama : Malen ezta gurera etorriko.

— Ezten siñisgarria, amesa zirudiñ, baño egia den. Amonari berari gogoratu zaion, ta Kataliñek eman zidan albistea lengo baten, iñillik euki diñat baña.

— Kataliñek eta amonak nai duenik ezta gertatuko.

— Bai, gertatuko den, Jaungoikoak nai diñ ta. Etorriko den Malent̄so, ta berak alaituko gaitzin, berak jantziko din gure eñse zarra, bera izango den Azkarragako aingeru. Ik berriz Zabaletan, aitonon ondoan, zorioneko egingo den Manuel zintzoa, ta emengoak an ta angoak emen, nai degun tokian biziko gaitun, denok alkar ondo arturik, beti alkar maitatzen, illarteraño Jaunari eskerrak ematen.

— Ez siñistu, ama: ni... Manuelentzat ez naiz izango.

— ¿ Zer dion, neska ?

— Barruak eztit agertzen.

— Manuel, gazterik iaioena, eñsejauntzarik andienetakoa, oberrik eztuan mutilla, inguruetan iñor ez bezelakoa ; nai ez ! ¿ Zergatik baña?

— Neuk dakit.

— Paula, ezaut gaur esagutzen. I, nere poz bakarra, oraiñ artean añ ona, añ leiala, añ errukitsua, añ ama zalea, añ... Ta keiñu aldi onetan. . . (*Negarrez*) ; Paula, ik eznaun maite !

— Iitz oiezaz eriotza ematen dit, ama.

— Eriotza neri zetorkiñat laster, neri. Ire ama gaiñsoa tñsoro, beartsu, iguinduta ikusiarren, iri eztiñ ajola, ¡ ez, eztiñ ajola !

— ¡ Ai, ama ! ; Biotza lertu bear zait ! ; Kupitu bedi nizaz !

— Ni kupitu ¿ ta i ?

— Laztan bat, amat̄so.

— Batez, bi, lau, zortzi. Ara, ara, ta ara. Baño... ¿ ezkonduko aiz, ezta ¿ ; Premi andian arkitzen naun ta !

— ; Eziñ neike ! ; Eziñ niteke !

Izketa oiek ostiral bateko goizean ziran, epaillaren erdi aldera. Bazkal ondoan, Manuelek eta bere aitak Oñatiko azokara jetsi bear izan zuten, ta — ¿ esango aldegu ? — baita ere Azgarragako Iñazio Marik. Jose gelditu zan et̄saldeari begira, ta Martiñ alderdi guztietan usaika, Malen̄so nun arkituko, neskat̄sari nundik zerbait adieraziko.

Arratsalde beranduan, Malen̄so aitonarekiñ atarian zegoala jakinda, berakana joaten ausartu ezinik, Martiñ, Zabaletako beitegian sartu zan ta beitegian billatu zuan Iturraldekoa, abereai bazka ematen.

Mutill biok, aspaldit̄soan, ezin zuten batak bestea ikusi, et̄seko zakurrak auzokoari bezela begiratzen zioten alkarri, ta beren arteko mintzoa aopeko marmarreta izan oizan geienbat.

— Arratsalde on.

— Bai zuri ere.

— Egualdi polita gaur.

— Ederra.

— Onelakoak badira, aurki joan bearko dek Urbiara.

— Ori nai euke.

— ¿ Zergatik diok ?

— Zerbaitegatik.

— ¿ Miñ alde ? ¿ Nik auzia irabazi detalako miñ ? Iz... ari ba.

— Etzekiat auzia irabazi dekan ala ez, baño i ezaiz senargei ona Malents̄orentzat.

— Eu ohea, eu. ¿ Ze uste uan ik ? ; Gurera marroi sartu ta bertako jaun ta jabe izatea ? Ez jaun ta ez morroi, ezaiz iñola emen izango.

— ¿ I alaiz nagusi ? Ik baño lan geiago egin diat nik emen.

— Baita jan ere galanki, goseak ekarri ituen da.

— Obeto itz egin zak.

— Nai detan bezela itz egingo diat. K... egiten dial nik iri.

— ¿ Zer esan dek ?

— K... iri, k... ire aita ordi akerrari, k... ire ama ustel zikiñari.

Jose kiskaldu zan. Lipar baten, t̄simista bezin agudo, Martiñi

lepotik eldu, simaur lindinga joerazi, ta bere gañean luze, zintzur-
retik estutzen zuala, zapladaka eziñ aseaz, buru, musu ta okotzean
ukabilka, f̄sautu ta zukutu zuan etsai likitsa, artzanorak men-
dean daukan otsoa zukutzen duan gisa. Ikarragarritzko biraoak
ertetzen zioten azpikoari, te gañekoak, birao bakoitzeko, esku-
kada korotza ematen zion aora ; Ort̄se, arraiorrek ! Nere gura-
soen izen garbia, Jaungoikoaren izen donea loitu nai badek, ara
satsa, ara ziriña. ; Jan zak, lizun orrek, jan zak!

Borrokarien oiuetara beingoan inguratu ziran sukaldeko ema-
kumeak, eta gallen ikusi zuanari eman zizkon Ana Josepak,
ats̄ur kirtenez, iru edo lau zartateko, galantak baña.

— ¿Zertan daukazu zuk zer jo gure mutilla ? — zion amonak,
f̄silioka, suak arturik.

— Orrek esan duana entzunda...

— ¿ Orrek esan duana ? ¿ Ta ik egiñ dekana ? ¿ Ik, zital, giza-
f̄sar, naspillari orrek egin dekana?

— Ori ta ni eziñ gintezke zorro batean bizi.

— Bada orduan alde, alde nai dekan lekura. Ori et̄sekoa da,
ta i etzekiak nungoa. Mukizu bat etorri itzan, zer janik ez uala...

— Aitu det, amona; len ere aitua det, eta gañera neuk ere
banekian, bai ondotōso.

Azkarragakoa f̄sistuka, arpegia igortzika, ta norbaiti esteak
aterako zizkola esaten utzirik, Jose aitonagana aurkeztu zan lar-
rañera.

Joanesez, nola gorra baizegoan, zerbaiten zurrumurrua baño
besterik etzuan sumatu.

— ¿ Zer izanda or ? — galdetu zuan.

— Ezer ez; Martin ta ni aserratu gera ta...

— ¿Ta?

— Jakiñ nai nukeala ia zertan dagon arako bedorrek esan
zirana. Malento neretzat īszango zala edo...

— ; A, bai ! Ara ba, Jose, nik nai nuan, baño eziñ diteke...
Berak, oraint̄se bertan...

— Naikua det, giegi det. Ondo geldi bedi.

— ¿ Nora ua mutill ? Ator onera.

Ana Josepak, ukulluko atetik, zar-gaztien izketa urratuaz:

— ; Ortzak loka loka jarri dizka ! ; Aotik odola dariola ipiñi
du nere illobea ! Ergel sepatsu, ziraun, kilimakor, gaizkille...

.....
Ordu batzuk geroago, eguna zabaldu baño len, Zabaletakoak
lotan dauden bitartean, Josek, jai-soñekoz jantzirik, sagastegiko

estratan bera, Oñatirako bidea artzen du. Arpegia illun darama, illunagoa biotza. ¿ Nola ez ? Auzotegiari betiko egiten dio agur, Zababetatik betiko ateratzen da. Eñse artan egin ditu bere ume-tako jolas apurrak, anñsen jan du izerdiz ondo irabazitako taloa, anñsen uste izan du zorionaren edaria eran bear zuala. Bai, eñse artakotzat zeukan bere burua, baño angoa eztala esan diote ; ta beste aterperik eztauka !

Naigabearen eztenak izugarrizko sastadak ematen dizka. Saslada zoliak Malentsoz oroitzean. ; Errukarria Malentso! ; Esku onetan erori bear du !. . . ; Ai! Neskañsa ura ezta itzeko emakumea izan. « Iñorekin izatekotan, zurekin », esan zion beññ, ondo gogoan dauka. Etzuan uste aingeru batek orrelako gezurra esan bear zuanik, « Zu ta ni anai-arrebak gera », azaldu zion, ta Jose *anaia*, esakerarik garratzenez iraindu zutenean, eñsetik ertetzeko agindu ziotenean, itz gozo bat ez, begirada bigun bat ez *anaiarentzat*. Ez Malenek, ez beste iñork. Arkaitzezkoa zuten erraia.

Min bizi bizia dauka Josek Joanesen oroimena datorkionean. Maite du aiton zarra: ura izan du bere guraso; ura da, Zabaletan, biotzik andi ta samurrenekoa. Eztio mutillak agurrik egin: badaki eñsean gelditzeko eskatuko ziona, badaki umezurtzagatik arpegia aterako zuana; baña ori eztu nai umezurtzak. Entzunak entzun da gero, ikasiak ikasi ezker, ezin dezakearnasarik Zabaletan artu : ito egingo litzateke. Ta gañera, Martiñen aurrez aurre berriz jartzean ¿ zeñek daki zertaratuko zan ?

Garbi ezta ezer ikusten, baña bide basterrean norbait dagoala dirudi... Bai, emakume bat, neskañsa gazte bat... Paula.

— Goiztarra zabiltz, Paula.

— Zu goiztarrago.

— ¿ Zerk zakarz?

— Zu ikusteko gurariak.

— Eskerrikasko... Negar egin dezu.

— Egunoro nik negar. Bart arratsean egiñ ditut negarrik andienak... ¿ Norako asmoak dituzu ?

— ¿ Aldakit? ¿ Zeñek jakin non geldituko dan ekaitzak aurrean darabilen osto legorra ?

— Zuzpertz zaite, gizona, zuzpertz zaite. Zu etzera osto legoraren antzekoa.

Or nunbait. Ez aitarik, ez amarik, ez aiderik, ez dirurik, ez zeri eldurik, goian zerua ta beian lurra...

— ¿ Eztizute ezer eman ?

- Eznuan artuko ere.
- ¿ Baña zeuk ertengo zenduan?
- Eginzazu jaurtigi egin nautela.
- ¡ Zu jaurtigi !
- Bai. Adu oneko egin ditzala Jaungoikoak.
- Jose, ¡ zure gisa nago ni ere!
- Ez, nere gisa eztago ñor.

— Adi zadazu nere illeta : orretara etorri nazaitzu. Gure baserrian, atzo jakiñ detanez, oso bearrean gaude. Aita, bere bizi guztian, ziranak eta etziranak eralgitzen ibilli da, Martiñek gaiztakeria baño besterik eztingu ekarri, arditara zer dan ia eztagu. Ta nere amak eta gure amonak, etsea zerbait jasotzeko, ni Zabaletara ezkontzea nai luteke.

- Ta Malentsō Azkarragara.
- Utzi zaiozu orri. Ni Zabaletara, ni, Manuelentzat.
- ¿ Zer gauza oberik ?

— Zer okerragorik esan naiko dezu. Alde ortatik dator nere inka. Burutik berañoko larrua eskatuko balit, eznioke nik amari ukatuko, egundaño eztiot atsekaberik eman, egundaño eztiot ezetz esan, ta atzo ezetz erantzun nion.

- ¿ Ezetz ?

— Bai, ezetz. Ni eznaiz Manuelekiñ ezkonduko, ezta zuzi zuzi, zati zati, birriñ birriñ egiten banaute ere.

- ¿Zegatik baña?

— ¿ Zergatik ? Nik ere, zuk Malento maitatzen dezun bezela... edo geiago, beste bat maitatzen detalako.

- Erruki zaitut.
- Bai, erruki nazazu, Jose.
- ¡ A ze bi gauden gu !
- A ze bi. ¡ bat izan bear gendukeanak!
- . . . Agur, Paula, ikusi arte.
- ¿ Eztirazu geiago ezer esaten ?
- Zuri zor dizutala ñori baño esker obea
- ¿ Besterik ez?
- ¡ Eziñ !

Agur ba ¡ agur !
(*Jarraituko da.*)

DOMINGO DE AGUIRRE.

G A R O A

XV

AGERPENAK

Zabaletako baserria utzi baño len galdetu izan balio Josek, errez jakiñ eraziko zion aitonak nondik zetorren lengo usteak aldatzea. Gogoia bazuan.

Ain zuzen, gure umezurtza larrañean aurkeztu baño len̄seago, Joanesek eta Malent̄sok agerpen andiak egin ta esatekorik esku-tuenak esan zizkioten alkarri.

Arratsaldea zan alakoa, ezti, garbi, eder ta esnagarria, biotzean egoak ipiñi ta animari zerurañoko bide zabalak ireki erazteko arratsaldea. Eguzki epel indargetua, lurrik geiena kerizean utzirik, azkenengo argi-orratzak mendi gandorrari sartzen zegoan, zearka-̄sortaka; egurats emea, illuntzeko aizēt̄soa, osto berrietan jolas egiñaz, belar luzeak zabalunduaz, aiton-illoben arpegiak igortzitzen aizan, bigun bigun, aingeru lumaz bezela ; t̄sori sē alaiak, tarin, burubelt̄s, karnaba, t̄sant̄sangorriak, egun guztiko ibillera ta t̄sio jotzez nekatu rik, sasi-zugazti barruan zeuden, lumapean mokoia gordeta, tuntun jotzalleak bere t̄sistua zorroan gordetzen duan irudira; saguzar its̄usi baldarrak, enaiz-banaizko ega t̄se-peletan, batera ta bestera zebiltzan eiztari, elf̄so ta samorro billa; lenbiziko izar gozoak, ozkarbi urdiñ sakonean, agerta zuan bere argi atsegiña, urre ale biziaren gisara, ta osiñetako igelt̄soak, klin klon, klin klon, asi zuten baserrietako gau soñu berdin ta iraunkorra.

Joanes ta Malent̄so, españik zabaldu gabe, izadiari begira gelditu ziran.

— Guri entzuten iñor balego... — mintzatu zan Joanes, bat batera. ¿ Eztaukazu zer esanik, Malent̄so ?

- Ez, ba.
- Aspaldietan goibel zabiltzalata nago.
- Egia da.
- ¿ Zer dezu, enet̄soa?
- ¿ Zer ? Gauza bat, gogo bat, ioran bat . . .
- ¿ Ezin irit̄si diteke ?
- Irit̄si bai, denok batera etorriko bagiña.
- Aitor zadazu.
- Miñ emango diot.
- Aitor zadazu : Zu poztutzea da nere poza.
- Nik... mojararako ustea darabilt.
- ¡ Neskato !
- Bai, antziñatik, oso antziñatik. Aldetan guztian Bidaurretako elizara nua ; bertan, nere arrenak egiteko t̄soko jakiña daukat ; eztitan bezela egoten naiz, barrukoen otoitzak entzuten ; zerua deritzat aien artean bizi alizatea. . . ta gauza guztien gañetik or̄iše nai nuke.
- ¡ Au albistea !
- ¿ T̄sarra ?
- T̄sarra ez, t̄sarra ez . . . baño eznekian, eznuan uste, etzait bururatu . . . ¿ Bai aldaki bestek ?
- Jaungoikoak eta Bidaurretakoak.
- Aditzen eman diezu beraz.
- Bai, jauna.
- ¿ Zer diote ?
- Tokia badagola.
- Nik Joserentzat nai ziñuztan.
- Amonak ostera Martiñentzat.
- ¡ O, ez ! Martiñentzat ez : ez nion nere baimenik iñola emango.
- Baña Jesusi bai, aitona; Jesusi bai, ¿ezta?
- Jesusek berea zaitu. . . Alabañsoa : nere begi gandotuak, ia ezer ikusi ezin duten begi auk, ordua datorkitanean, laster, zeuk it̄siko zeunztalata nengoan. . . Zu zera, ez bakarrik nere samiñen ezta, baita ere nere luzapena, Zabaletako zuaitz zarraren kimu berri maitea. . . Baño neuk ere, nere antzera, Jaungoikoari eskeñita zauzkat eta Jaungoikoak ondo artu bear izan du nere oparia. ¡ Bere oldea egin bedi ! . . . Nai dezunean, bada, berbertatik joan zindezke. Ni ilda gero joango baziña, neuk utzitakoa emango nioke Jesusi, ta eznuke orrela nai : eztiot neuk utzitakoa eman bear ; neuk daukatana, neuk lurrean geien geien maite detan izatea

emango diot, naiz ta, zuk et̄etik ertetzean, nere biotza zauriturik odola dariola gelditu. . . ¿ Ta Joserena ? ¡ Jose gizagaīsoa ! Jaungoikozkoa da mutilla ta orri eskerrak. Etsiko aldu. . . Zoazkit, Malen, Martiñek alde auetatik iges egin dezan ; zoazkit ainbat lasterren Jose gurea nolabait artetu dediñ. Bera ta Manuel izango dira nere azken orduetako lagunak, zure ordez, zure ize-nean.

— ¡ O zeñ ona dan nere aitagoia ! Ederki esaten du : Jaungoikoari guretzat geien opa deguna eskeñi bear zaio, ta gerorako utzi gabe, biar edo etzirako luzatu gabe. Berak ordainduko du gaur berorrek egiten dion oparia. Nik, besterik eziñ dezaket, baña egunoro otoitz egingo det berorren alde.

— Bai, egiñ otoitz nigatik, zure aideakgatik, Euskalerra guziagatik.

— Baño ta ¿ nork esango dio amonari nere asmoa ?

— Neuk : nere gañ utzi zazu.

Onetan zeudela igaro zan mutillen borroka, ta bereala Jose aitongana aurkeztutzea. Etzan beta egokia.

Burua norbere gauzaz betea dagoanean, iñoren eztabaidetan sartzeko gogorik ezta izaten.

Malen̄sok gau artan lo gozo gozoa egiñ zuan. Lo gozoa ta amesik ederrena. Aingeru zuriz inguraturik Bidaurretako elizgoian zegoala iruditu zitzaion, eñse on artako beste emakume garbien aldamenean, zerutar lore tartean bezela, ta Jesusek ongietorri zintzo bat emanaz, Jaungoikoaren izkera leun zoragarrian, itz auek esan zizkiola : « Zai nengoan, Malen, bada neretzat sortua zera. Anima zalea naiz, animen egarria daukat, eta luzaroan egon naiz zurearen atarian, luzaroan egon naiz zuri deiezka. » « Banator, banator », esaten zirazun, baño etziñan agiri. Noizbaiten ere Zabaletako lokarriak urratu dituzu, zure aideak nigatik utzi dituzu nik zugatik zeruak utzi nituan tankeraz. Sarituko zaitut. Gaurtik geiago zu ta ni alkarrekiñ izango gera. Ement̄sen egongo naiz beti zurekiñ ta zure aizpat̄soakiñ ; ement̄sen aseko zera nere maitasunez ; bertan apainduko zaitut zeruko doaz ; bertatik ikusiko dezu, Aloñatik baño urrerago nere betiko jauregui ederra. Nerea da, baño zuri eman nai dizut, errege naiz ta erregiña egin nai zaitut, dena dezaket eta eskatzen dezun guztia iriñsiko dezu ». Ta Malen̄sok, belauniko jarrita eskerrak emanaz, malko gozoak iñurias, jarleku berezia eskatu zion Jesusi aitonarentzat, berarizko laguntasuna et̄eko danentzat.

Joanesez etzuan orrelako lo ederrik egiñ. Gau guztia begirik

it̄si gabe igaro zitzaion, gañera zetorkion bakartade itzala neurtzen, bere burua oso minberatzen, itz batzuek bakarrik esaten ; « Jauna, Jauna, asko zor dizut, baño gauza oberik eztaukat; nere oparia, Zuk badakizu, nik aldezaketanik andien andiena da ! »

Jaiki zanean, eṯsekoandre zarrarekiñ naikoa itz eginda gero, Joseri deitu zion.

— Datorrela Jose.

— Eztakigu non dan.

— Billatu zak, Manuel : arreakiñ egon bearra zeukat.

Kataliñek :

— Norabaitera joan ezpazaigu. . . Jaiegunetako jantzirik eztauka gelan.

Malenek :

— Egingo nuke. . . amandrearen atzoko garrazkeriakatik . . .

Manuelek :

— Etzuan orrelakorik egingo. . . . ¿ Neri aitzen eman gabe ?

Malenek :

— Ezkenduan ezerṯso dendatu. Egia, ni ezngoan ezertarako. . . Baña Josek badaki, jakiñ bear luke amandrea nola dan ta gu zer geran.

Ana Josepak :

— ¡ Ausēn dek ausē ! Batak *moja* dijoala, ta besteak, norbere berotasunean zerbait esan zaiolata, eṯsetik alde.

Kataliñek :

— ¿ Zeñek moja ?

Malenek :

— Neuk, amatso.

Kataliñek :

— ¡ Jesus Jaungoiko andia !

Manuelek :

— ¡ Onelako istillurik !

Azkenengo itzak, esanbearraren esanbearrez, bata bestearen gañean, alkarri eutsika, naspillaturik erten zuten ; baña itzmatasa guztia baño sendoago Joanesen galdera larria entzun zan :

— ¿ Zer egiñ diozute Joseri?

— Utsa.

— ¿ Utza ? Utsagatik ezta ura eṯsetik aldendu Zabaletako atean etzaio iñori egundaño bultzarik egiñ, ez errikori ez erbestekori, ta gutsiago beartsua izan bada. Edozeñek euki du gure maian oporra ¹bete salda eta etzaio ukatuko ere ni bizi naizan

1. Katillua.

artean. Ets̄e onetako morroiak ets̄etik ezkondu dira edo bertan ill dira, beren gogoz erten ezpadute. Baño ezta Jose gure morroi, ta neke azpian erabilliarren, eztiogu beñere alogerik eman. Etzazute aztu : nere adiskide on baten semea da; neuk esan nion orren aitari eriotz aurrean, nere illoben antzera maitetuko nuala Jose, ta maite det, maitegarria data. ¡ Bai maitegarria ! ¡ Neuk dakit zer gurutze daraman ta nola daraman !

— Geuk ere maite degu.

— Ekarri zadazute, bada ¡ Jesusen izenean ! ekarri zadazute dagoan tokitik. Aurki idoro bear det nere adiskide zarra ta eznuke bere aurrean lotsatu nai. Manuel, joari Josereren billa.

— Nora baneki.

Malenek :

— Paulagana joan zaite. Arrek jakiñ oiditu Josereren ipuiak. Eta ezer ezpadaki ere, bera baño oberik ezta iñor Jose nun dabillen antz emateko.

Arriturik gelditu ziran gure gizadiak albiste auek ezagutzean. Batez ere Malents̄oren burubidea.

Ana Josepak aitonari ezer erantzuteko gaitasunik etzeukan. Ezedilla iñor miraritu : maitetasunak arpegi edo alderdi asko dauzka, ta alderdi guztien berri jakiteko, nor dan maitale, noiz dan maitale, zeñen zale dan, norako joera daukan ezagutu bear da. Begira dezagun nola maitatzen duan aurrak aurts̄oa : berez, kezka, lege ta eragozketa gabe, ts̄epets̄ak ts̄epets̄a bezela ; begira nola gazteak gaztea : biotzez, bero beroan, its̄u its̄uan, irudimenez laguntzaz indarturik ; begira nola gizon zarrak : buruz, benaz, otz samarrean, norbaitek dauzkan zerzeladakatik. Ez, gure maitetasuna ezta danentzat era batekoa, ezta ere beti berdiña. Sakon ta iraunkorra izanarren, lotan egon oida sarri, aztuta, gordeta, estalirik, auspean dagon suaren antzera. Maitetasunak, bere agerraldirako, egun, ordu ta garaiak dauzka, ta ordurik samurrena maiteari agur egiñ bear dioneko garaia izaten du.

Ordu ori sumatzean berritu zitzaion Ana Josepari Malents̄orentzat gordeta zeukan maitetasuna. Berritu, ezetu, esnatu edo orrela zerbait.

¿ Ta Kataliñi ? Kataliñi, ama zan da, bere alabaganako gogo bizia, lera zintzoa, griña sutsua, beti berri ta eze iduki zuan griña ona, ts̄ito asi, zearo anditu, beñgoan zolitu, ezin geiagoan minberatu. . . Neskaṯsa ura, neskaṯsarik argiena, maratzena ; egundaño oker bat egiñ etzuan neskaṯsa, erantzuera gaizto bat eman etzion umea, zitalkeri bat zer zan etzekiana ; eskurik gar-

bienekoa, biotzik biguñekoa, elurrezko azal ta izar-begien jabea ; alaba ederra, alaba zogia, alaba liraña, alaba kutuna, zartzarako it̄saropen gozoa ; orma itzalen ostean sartu bear zitzaiola ! ; Jeesus ! Ainbeste t̄sera ta palaguz seaskan ta magalean aurra euki ; ainbeste arazo ta neke norbere umea norberetzat asitzen aitu ; amaren ondasuna ume ura izango zalata ainbeste ames egiñ ; bere begietan bizitza edateko, eḡsean eziñ bazan eḡse inguruan lotu nai. . . ta onik onenean, goizetik gabera, bazijoakiola; burnisare baten atzean ikusi bearko zuala; noizean beiñ, besteren batzuk utzitzen ziotenean. . . ; A ! ; Ori etzan lege ona ! Benetan, orrenbeste ta geiago opa zion Jaungoikoari. . . baño. . . sartu zitezela bestien alabak; egiaz, aingerutzat asi zuan Malen̄so ta Bidaurretan zegoan aingerutegia, baño ; Jesus ba, Jesus !

- Jose Ramon, ¿ zer egin bear degu?
- Jaunaren oldea izan dedilla.
- Oriḡen da gizonaren baretasuna.
- ¿Zer nai zenduke ba? ¿Baimena ukatzea?
- Ez, baña. . .
- ¿ Jaungoikoari gogor egitea ?
- Ez, baña. . .

Et̄sekoak beren elean utzita, Manuel Azkarragaruntz atera zan. Goibetetik trumoirra, euritik erasoaldira.

Paula ta Martiñ agiraka zebiltzala, ta gogor ala ere, urruti aldetik ezagutu zuan Manuelek.

Atean sartu baño len ekiñ zion Paulak, oiez bezela, beretik ertenda, deadarrez, estanda egiñ bearrean :

— Borreruak zerate zuek, biotzgabeak, gizagaizkiñak. Egiñ lana Zabaletan, urkatu arte lan egiñ, ondo erantzungo dizueta. *Bear zaitut eta geldi zaite, bear etzaitut eta ken zaite.* Orrelakorik ezta iñun ikusi. Baño auzotegiak zuen egintza jakiten duanean, lotsatuta gelditu bearko dezute. Neu izango naiz gaiztoena zuen nabarmenkeria zabaltzen.

Martiñek :

— Ago is̄llik, t̄s̄ots̄iña.

Paulak, ezentzun eginda :

— Ta ez uste izan, zoriobekoak izango zeratenik, ez uste izan. Jaungoikoak ezingo zaituzte bedeinkatu : ez Jaungoikok, ez gizonek. Gaurtik aurrera, zuen et̄sean gizadi zintzoak ezluteke ankarik ipiñi bear. Nik beintzat . . .

Mikallak, aria ebakiaz :

— Īso, Paula, īso.

Paulak, bereari jarraituaz :

— Ez, ama, eztet isildu bear : obeto du nere aotik jakitea. Manuel, ni eznaiz zurekiñ ezkonduko.

Mikallak :

— Etzaiozu jaramonik egiñ : gaur onek zer esaten duan eztaki.

Paulak :

— Bai, amatsō, badakit ; badakit et̄searen kaltean dana, bada-
kit berorri negar eragiten diotana. Eznioke miñik eman nai, ta
ala ere biotzak biraltzen dizkit itz auek aora, biotza darabilt agin-
tari. Manuel, gu lengusuak gera ta ez senargaiak : amonak egin
gaitu senargai ta ez Jaungoikoak. Zu beste bati zerbait esana
zera . . .

Manuelek :

— ¿ Bai aldakizu Jose nun dabillen ?

Paulak, deadarra beratuaz :

— Bostak baño len, sagastegiko *estratan* bera, negargarri joan
da.

Martiñek :

— Lupuak jango aldu, dagoan tokian lurrak irentziko aldu.

Manuelek Martiñi :

— Mingaña luzea ik. (Paulari) Paula, guk eztegu bialdu Jose.

Martiñek :

— Neuk aterako det, makilka.

Manuelek :

— ¿Ik? Guretik ez beintzat. I ezaiz gurean sartuko.

Martiñek :

— ¿ Nola esan dezu ?

Manuelek :

— Ezaizala gurean sartuko ; ¿ez aldeak aitu?

Martiñek :

— ¿Zergatik? Zer dalata?

Manuelek :

— Geuk nai eztiagulako. . . ta gañera Malen moja dijoalako.

Martiñek :

— ¡ Erre. . . koondo !

Mikallak :

— ¡ Aitaren ta semearen ! . . .

Paulak, dana gozaturik :

— ¡ Jaungoiko maite maitea ! . . . Manuel, billatu zazu Jose. . .
edo bestela neuk billatuko det ¡ baita lurpean badago ere !

Martiñ, et̄sean eziñ egonda, Zabaletara urreratzen ausartu ezta,

tresna batzuk ausi ta biurrikeri okerrak Paulari esan ondorean, aserrez irakiten, erraiak jaten, errira jētsi zan, ta errian Mošolona sartu. ; Tokitara !

XVI

IJIJI ; AIENE !

Labana da ba irakurburu onen asiera. Bildurrez nago norbaiten aserrean eroriko ez ote naizen, azkazal zorrotzen batzuk sartu ez ote dizkaten. Arretaz ibilli, lumafsoa.

¿ Zer da baña ainbeste arretazko ipuia ? Ondo begiratu ezker, utsa : neska zar igatuen gañean, geure arloetara goazela, irristandan, itz bi esatea.

Ez, mutsurdiñai ¹etzaiete ikuturik egin bear, naiz ta berak, beti berriketa zaleak, edezeñ ordutan edozeñ orraztu. Orrazi gabe, jakiña : danak ez, baño geienak mingañez dakite ederki orraztzen.

Mota guztietakoak daude. Hatzuk zearo apalak, bidegabeko arrokerietan beñere ibilli eztiranak, mutilletatik eta tšorakerietatik iges eginda, beren gogoz senartzake daudenak. Oiek, timakumerik onenetakoak dira, langille ta ongilleak, norberaz oso aztuta beartsuai laguntzen, gaišoak ikusten, done-irudiak garbitzen, elizmaiak jazten, Jaunaren bideak erakusten ta beste gauza tšalogarri askotan dabiltzanak. Oientzat nere tšalaoa. — Beste batzuk, andiki zaleak, beren buruai askotšo deritzoenak, eder ustean itsutuak edo azpilduraz josiak, ezkontzeko asmoetan biziarren, geiegi nai zutelako, batere gabe gelditu diranak. *Oñezkorik nai ez, zaldizkorik etorri ez.* Naikua lan daukate auek beren buruai apaintzen, illeak beltzitzen, arpegiak irintzen, zimurak estaltzen, urteak gordetzen. Ia etsian bada ere, ezkongai daude oraindik, baño aberats edo goitarrentzat bakarrik. Pakean utzi daiegun, ta goazen aurrera. — Irugarrengo mallan jartzen ditugu egundaño etsiko eztutenak, onek begiratu diola ta arrek agur esan diola beti amesetan dabiltzanak, mutill guztiai abegi ona egiten diotenak, edozeñ artzeko gertu daudenak, datorrena datorren bezela, gaztea ezpada zarra, ezkongea ezpada alarguna, zalduna ezpada tšorroskillea.

Irugarren auetakoa zan gure Luisa, opa gajoa, baño zentzun

1. Mutsurdiña = Solterona.

gabea. Gizakume gazteak etzioten itz legun bat iñoiz esan, zarkoteak ere benetako eskabiderik etzioten egin ; baño etzuan Luisak bizitza guztian ezkontzeko leia utzi, ezta t̄simak oso zurituta gero ere. Neska zarraren leia danak zekiten, ta bere lepotik parrez ibilli oiziran. « Luisa, onelakok zuretzat eskumuñak eman dizkit ». « Luisa, beste alakok zure galdea egin du ». « Luisa, Martoloren biotzekoa zu omen zera », gezur andiak esan oi zizkioten ta edozer gauza siñistu erazi.

Ta Luisari lagun artean gertatzen zitzaiona bera gertatzen zitzaion Mošolonean Odolkiri:

Bazan ura ere bat, beste askoren eredura. Gaztetar alper, zartzan arlote, beti berekoi ta buru ariña, askatasunari eder ta nagikeriari ondo iruditurik, urtean baño urtean okerrago, piškaka piškaka begiramen danak galdu zituan, arduragabekeria berengo ondarretaraño erori zan, ta azken aldera, naikua edari euki ezker, jateak, jazteak eta iñoren esanak ajola guf̄si ematen zioten. Orregatik ibilli oizan Oñatiko alderdietan, basterrik baster, zulorik zulo, guztien morroi, danen adiskide, oni egurrak t̄sikitu, ari pardela eraman, urliari zama bat jaso ta besteari agindu batzuek egin; erdi lanean ta erdi janean, oraiñ t̄surrut eta gero moskor, ezertarako ordurik etzuala, nun lo egiñik etzeukala, jai ta asteak berdiñ zituala, egunero zarpatsu, askotan soñ-ale gabe, noiznai traskill, tarratadaz, koipez ta zirpillez geiegi osatua.

Bein batean, isterrak agirian zerabiltzala ikusirik, Mošoloneko ardangelan, batak eta besteak zirika, ezkontzeko bero bero jarri zuten.

— Gaizki abill orrela. Ezkondu egin bear euke.

— Norekiñ balit̄seok.

— Beti ziok eroren bat.

— Eroa izango litzake ba nerekiñ ezkontzeko.

— Luisa dek ona iretzat.

— Bai ta eztek t̄sarra. Iñoiz lenago bururatu zaitak. A t̄surrean edo laietan, jateko aña irabazi egingo likek.

— ¿Ta edateko?

— Edateko, ortik edo emetik, neronek aterako diat.

Eta « joan ari, esaiok, ondo artuko au, ordua dek, noiz arte ago, mingañ gabeko t̄sint̄sarria sasia usteldu zan », ekiñ ta eragiñ, ara non dijoakion andik laster senargaia Luisari bere esku mardularen eske.

— Gauza bat, Luisa.

— ¿Zer da bera?

- Zu ta ni bakarrik gaude.
- Egia.
- Gure buruaren jabe gera.
- Baita.
- Nai deguna egiteko iñoren baimenik eztegu bear.
- Alas̄en da.
- Zertu giñaiizke, bada, biok.
- ¿ Ta errian esango lutekena?
- ¿Guri zer digu? ¿Nor da emen gure nagusi?
- Len ere *poportzioak* izan ditut.
- Baña oraiñgoa bezelakorik ez. Tira, nik alkondara garbitzeko ta prakak arabakitzeko norbait bear det.
- Josten ondo eztakit.
- Neuk ere eztizut gauza andirik eskatzen. . . ¿*Konpromete*?
- Baietz esan bearoko.

Obeak badira — zion gero Luisak bere artean — baña nik ere senarra izango det beñipeiñ.

Ez kongaien berria zabaldu zanean, algara ederrak egin zituzten Oñatiñ. ¿ Nola ez? ¡ Berri politagorik! ¡ Odolki ezkondu! ¡ Luisa ezkondu! ¡ Jas! Ibilli ta ibilli lortu zuan arrek bere gurutzea, ta ez tsiki tsikia. Baña *gogozko tokian aldaparik ez*. . . Neska-mutill zarren ez tai-egunerako, jolas andi bat asmatu bear zan, tsint̄sarri-jotze on bat gertatu bear zan, zorrotza, *pijoa*, izugarria.

Baita gertatu ere Mōsolonekoak okerren zirala. — Goizeko seirak baño len, eliz aurrea uritar gizadiz josia zegoan ; inguruetako leioak tsimadun andre buruz beteak agiri ziran ; mutikoneskatoak, saguen gisa, lotsagabets̄o, urdiriegi, Jaunaren Etsean sartu-ertenga, ateak indarrean it̄si ta irekiaz, « laster da » « badatoz » « oraints̄e » azalduaz, erritar guztien albistaritza pozik egiten zuten. Ta ezkonberriak elizatik ateratzean ¡ ia mutillak! ¡ jura zan tupi, oliontzi, piper *poto*, pertza ta padelai eragitea. ¡Ura zan burni zarrezko trumoi ta kaskabarra! ¡Ura zan algara ekaitza! ¡Ura irrintzi, garrasi ta jeupaden erasoaldia! ¡Ura ustegabeko jai gozoa!

Peru etzan orregatik batere lotsatu. Ainbeste mutill koskorren erdian, karrika zear dabiltzan *komediantien* antzera, batari ta besteari agur egiñaz, oso alai ta lasai zijoan.

— Ederki egiten dezute — zion — *tanbolinteruari* emateko eztaukaguta. Guk ere zerbait bear genduan.

Oñatiko emakumerik geienak, ezkonberriak igarotzen ikusirik, parrez ito bearrean, esakera tsotillak bialtzen zizkaten alkarri, leiotik leiora :

- ¡Ja ja iii! Eztula ta Burukomiña uztarrían.
- Baneuka ta Balitz.
- Eroko ta Nagiko.
- Garaian oroitu zaiote.
- Jaungoikoak adimena eman daigula.
- ¿Iñora bai aldihoaz?
- Bai, beren lurrak eta maizterrak ezagutzera.
- ¿Non dute gozaria?
- Gaur eztakit, baño tširotegian aurki.

Non ta zer gozaldu zuten eztet ikasi, baño jakin det Mošolo-
nean zegoala Peru amaiketán, andrearen kezka gabe, ardo zuria
edaten, lagun guztien jolas-itzak entzuten.

Orduanñse sartu zan Azkarragako Martiñ, egundañokorik ase-
rien.

- ¿Zer dek? — galdetu zion Mošolo gazteak.
- ¡Errekondo, errekkondo! Eskuetan neukan tšoriak iges.
- ¿Zer tsōrik?
- Malentsōk.
- ¿Malentsōk iges? ¡Je je! ¿Besteren baten kaiolara, e?

Mošolori Zabaletakoak bere alde jarriko zirala otu zitzaion.

— Bakoitzak nai duana egin bear dik ; — jarraitu zuan —
kaiola batzuek zotzezkoak dituk, beste batzuek burnizkoak, baño
urrezkoak ere badira. Aukeran, edozeñek naiko likek urrezkoa ta
janari onez betea. Tira, ez adi ozpindu.

- Ozpindu ez... ¡Karrasko! Eu nere tokian baego. . .
- Berotasunak joango zaizkik ; oztuko aiz.
- Ez beingoan.

— Billatuko dek beste bat, neska geiegi zeudek. Ia ba, Odolkik
ere billatu dik eta... ¡Ji ji ji!

- Pakean utzi dak.

— *Mundua* orrela dek, mutill : auzoa illetan ta gu opilletan.
Ni, gaur, oso alaia natsiok. Ia, ¿ze artuko dek? Neuk *gonbiratze*
aut.

- Edena bear nitek.
- ¿Zer dek ori?
- Pozoia.
- Pozoia baño obe dek napar piška bat, arrautzatšō birekiñ.
Bakalloa ere baziok.
- Ekarrí naparretik.
- Baño ¿ze gertatu zaik? Malentsōk zer dio?
- *Moja* dijoala.

— ¿E?

— Bai, Bidaurreta.

Itzetik ortzera, asuna baño berdeago jarri zan Mošolo; beazun guztiak begietaraño igo zioten.

— ¡Gezurra diok! — deadar egin zuan, ukabillez maia joaz.

— ¡Larrurnieta! Obe bai gezurra balitz. Eztira ordu bi Manuelek esan ditala.

— ¡Gezurra ik, gezurra Manuelek! Zirria sartu nai diak, baño eznauk añ motza.

— ¿Nik zirria sartu?

— Bai.

— ¿Zerdalata?

— Auzia neuk irabazi diatalako.

— ¿Auzia? ¿I ere Malentšoren atzean alebillen?

— Bai, ta neurea dek. Malentšo ezta zorritsuen zale.

Martiñ zegoan lekutik jagi zan, ojuka :

— Aizak i, zorritsuak edo zorri piztuak zeintzuk diran bazekiat eta edozeñi erakusteko gertu nañsiok. . . I añakoak bagaituk, guñsienez i añakoak. ¿Ainbeste igo alaiz? ¿Nik lortu ezin detana jadiñsiko alde? ¡Lajañeta!

Pelotariak borrokarako astirik izan balu, eskuetako pitsarra buruan auziko zion Martiñi ; basa Mošolo etzegoan eztabaidetan gelditzeko.

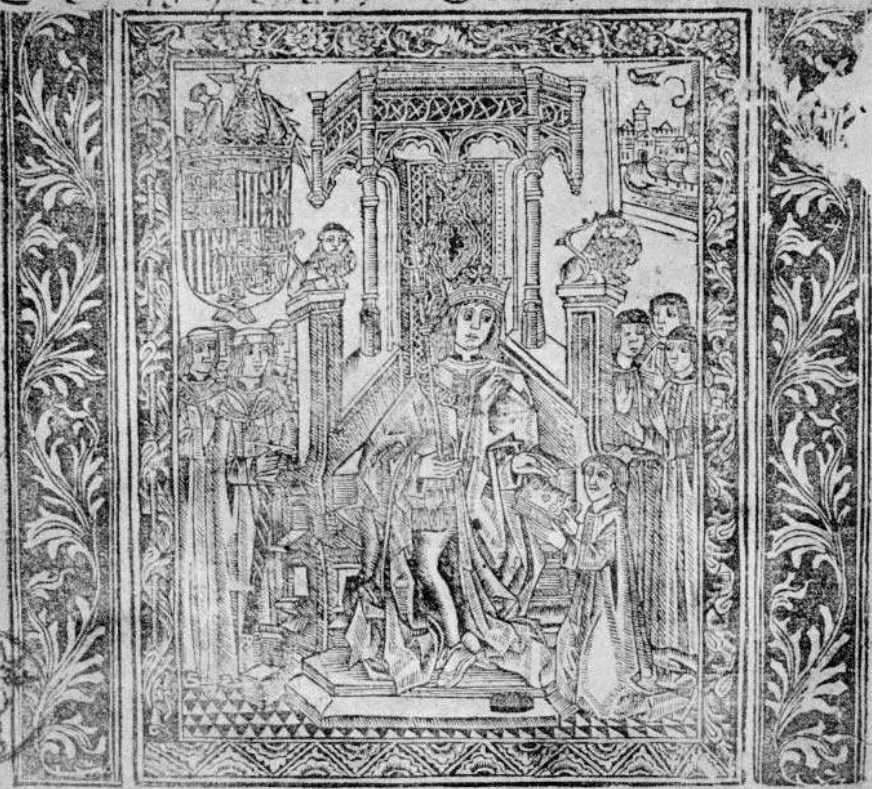
— Laster ikusiko diagu, — esan zuan — baño ori orrela bada ¡sentellas! *derrefente* garbituko det bat edo bat.

Eta *derrefente*, ardangelako gauza guztiak bertan bera utzirik, zigorrez jo duten astoaren gisa, an ziak Mošolo Potolo Zabaletara.

Ikusten nagola uste det. Bai, an ziak aldapan gora, puzka, arnasestuka, izerdi patsetan, koipea dariola. ¡Sentellas! Ana Josepak zer erabaki duan berari, mutillari, esan bearko dio; arpegiz arpegi ikusi bear du Malentšo ta bere aotik jakin zer asmo darabillen : ez, geiago ez bitartekorik. Neskañsa ura ezta Bidaurretara sartuko : onean edo tsarrean, Mošolorentzat izango da.

Zenbat eta baserritik urrerago, ainbat eta ibillera motelagoa darama gure gazte baldarrak, nekatu dalako, barruko bultzada guñsitu zaiolako, Zabaletara baño len zerbait gogamendu nai dualako. . . ¿Gogorrean zer egin dezake?... ¿Atsoa ill?... ¿Ta gero?... Esi ta maratillak kentzeagatik, Malentšoren eskua añsitzearren, atsoa ta agurea, eñseko ta auzotegiko guztiak illko zituzkean ; baño ta, korapillo danak askatuta ere, ¿Malenek ezkondu

Et Cor. J. c. Navar. ... gha ... ord. hco.

De iusticia et iure obtentionis ac
retentionis regni Navarre Liber
editus per egregium meritoque cole
dus virum Jo. lup. de palacios ru
nos doctores eximium Regium se
natus. P. scriptum. Cum privilegio.

Josep de ...

Impm ...

nai ezpazuan? ¿Naieza baño eragozketa okerragorik bai alda? . . . Ez, egingo zana onean egin bear zan. Onean, adiskide bezela itz egingo zion Manueli, Jose Ramoni *zigarro* bat eskeñiko zion, Ana Josepari urreak erakutzi, diruak agindu.

Zabaletakoak etzeuden iñorekin berriketan jarduteko. Egun beltza zan ura. Josek etsetik alde, Malent̄sok erden bear zuala, aitona beñere baño illunago, Kataliñ goiz guztian negarrez, amona jaiki zanetik agiraka, Manuel Paularen aotik ezezkoa entzunda, denak biotseko miñ bizia gogoratzen... Eztakit, Mōsolo, eztakit nolako arrea izango dezun.

— *Ke ai*, Manuel, lagun zarra.

— Emen gabiltz.

— ¿Lanean?

— Arazoan. Gogo andirik eztago, baña...

— ¿Ezbearren bat aldezute?

— Naikoa.

— Neuk ere zerbait entzun det. ¿Benetakoa alda Malent̄soren asmaoa?

— Bai, ts̄ant̄setako gauzarik eztu orrek.

— Bada, debekatu egin bear diogu.

— ¿Nola? ¿*Diogu*?

— Debekatu egin bear zaio. Amonari ta Maleni itz egitera nator.

— ¡Jum! Iñoren gauzetan sartze ori... Ni eznaiz joaten errira zaragiak nun erosi bear dituzun erakustera.

— Zure amonak badaki nik zer darabilten.

— Amonak badaki, or dator ta nai dezuna esaiozu : jakingo du zer erantzun. Baña gaur nere arrebarik eztezu ikusiko.

— ¿Zergatik ez?

— Nai eztetalako.

Ana Josepak, pelotaria ikusita :

— ¡Ara bestea! ¿Zer degu, Mōsolo?

— Ia zertan geran edo...

— ¿Zertan geran? Galduan : galduan i, galduan i baño lena-gokoa, galduan et̄seko guztiak. Oraint̄se aukera Urrejolako arkaitzetik eure burua botatzeko.

— ¡Ala Jainkoa! ¿Ori alda gizonari emateko erantzuerat?

— Ts̄arragoak ere badizkiat.

— ¡Arraio pola! Nere diru guztiak Maleni emateko ustean etorri ta. . .

— Gordeitzak : geuk ere badizkiagu ik aña, ainbeste arrokeri gabe.

— Bera ikusi bear det orratik.

— ¿Zein da *bera*?

— Malent̄so.

— Gaur ez.

— Gaur bai.

— Etziok orretarako.

— Buruan sartu zait.

Manuelek, sardea eskuan zuala, Mōsoloren aurrean jarriaz :

— Baita neuri ere zuri kaskarra berotzea.

— ¿Zuk neri?

— Azkar gero, emendik mōsolotegira ezpazuaz.

Mutill biak, ezetz ta baietz, geroago ta beroago, geroago ta it̄suago, gorri gorri eginda, alkarri ederrak emateko daudela, ara nun datorren T̄s̄uri, Kataliñen deietara, ara nun datorren artaldetik, begi andiak Mōsologan ipiñita, aoa zabalik, bere adorea nagusi gaztearen alde jartzeko asmoetan.

— ¡Guau, guau! — egiten du eldu baño len, — ¡banua, banua! esanaiaz bezela.

Zakurtzarraren ortzak ikusi dituanean, Potoloren berotasunak bereala otzitu dira, odol guztiak izotz biurtu zaizka. Etzai okerra da ura.

— ¡Arrano!... ¡¡Ee!!... ¡¡Zakur ori!! — oju egiten du, larri ta zatika.

Ta Jose Ramonek, zakurraren atzetik agertuaz :

— Lepo gañera botako diat, auetatik ezpaua.

Bi aldiz estu esan. Abereari eutsi diote, baño zematsu dago, gogorrean dabill, Mōsologana erori nai luke, ta ezta Mōsolo batere artetu. Asi da ets̄eruntz, bildurrez, zearka, okerka, zakurrari begirik kendu gabe, ta onela dio :

— Oraindik egingo det nik egitekoa.

Ta et̄sekoandre zarrak :

- ¿Ez alde egiñ? ¿Atzeko aldea garbi aldaukak? ¡Ja jai!

Iseka onek mutilla oso erotzen du. ¡Arren birao biribillak!

¡Arren gorroto beltza! ¡Arren barruko sua! ¡O, kemena baluke!

¡Altsua balitz!

Zerbait aldendu danean, pāsada ta arnasa pīskat artzean, T̄s̄uri etzitzera dijoala sumaturik, Zabaletara begira, beso biak jasoaz, amorrutzko lerdea dariola, idoro aldituan itzik gordiñ it̄s̄usienak jaurtigiak, berriren berri ekiten dio :

— Eltze, lirdinga, ezjakiñ, ustel, urde, basati; arrapatzen bazaituztet, *eskopeta* baneuka, *derrefent*. . .

Baña itz-errenkada guztia eztu amaitzen.

— ¡S̄a, s̄a! — esan diote zakurrari — ¡elduiok! ¡zaitu zak!

Eta T̄s̄uri jaikitzen ikusirik, ¡añaniñoa! bai zankoak erabilli gure zaragi-mutillak ¡Ura laisterketa! ¡Ura abiadea! Its̄umus-tuan, iraulka, orpoz ipurdi, erori ta jaiki, estu ta keīsu, arraio ta moño, ia errirarte ezta gelditu Mōs̄olo. ¡Eztauzka anka makalak!

Baña et̄sera orduko makaldu zan. Makala, illuna, eroria, azal-letik izerditan bustia ta barrutik su-garretan errea eldu zan et̄sera.

Ez anka ta ez buru idoro zuan Odolki arkangelan, emaztea zearo aztuta, ezeren kezka gabe, ainbeste lagunen erdian, batak eta besteak ematen ziotena geiegi edaten, larregizko berrit̄s̄u-kerietan, lagunai parre eragiñaz, galdera guztiai jolasean erantzuz :

— ¿Andrea nun utzi dek?

— Eztek galduko. Oñez ibiltzen ikasia zio. Ekatzak beste *bās̄o* erdi.

— Gaitz egingo dik.

— ¿Gaitz ardoak? Ez, *motell*; ardoz sendatzen dituk gizonaren zauri ta mallatuak; ardoak Osasuna; poza ta indarra ematen dizkik. Aitu, aituz :

*Edari maitagarria
Tristearen alegria,
Dezu alaitzen begia,
Kentzen melankonia,
Mutua ipintzen kantaria
Eta errena dantzari ¹.*

— Kantari, dantzari, ta neurrik ezpada, lau ankan ¿e? Gaur ere arrapatu bear dek ederra.

— Bai, gaur bai ; mozkor gabeko jaia eguzkirik eztan eguna bezela dek, eta nik gaur jai diat, jai andi.

*Ardo gabe ezta funziarik
Ez mezarik eta ez eztarik,
Bada au faltatu ezkerok
Ez da arkitzen gero
Baizik naigabeko tristura
Illuntasuna ta malura ².*

1. A. Meager'en itzak. Ezagunak diran bezela, garbīseagoak eta obeto neurtuak balira nai nuke.

2. *Ibid.*

— Begira gero andreagana nola joango aizen.

— ¿Ez alnazute ba eramango?

— *Bapo* esan dek.

Berez lotsagabe ta edandakoan t̄sit ausarta, Odolkik iñoren begirunerik etzuan, ta Mōsolori ere ikusi orduko ekiñ zion :

— Igartzen diat, *konpañeo* : gaizki erantzun die iri Zabaletan. Ire diruen jabe baninduk ni, erregeren alaba ekarriko nitek Oñatira; baño ik, diru ta guzti, baserritar bat ezin irabazi dek. Moldakaitza izan, ¡or zio! ba!

¡Ai ene badata! ¿Nork agindu zion zezen aserreari eup egitea? Zezenak, edo Mosōlok, bat-baterako zalaparta bizian, iñork uste baño len, maipera jaurtigi zuan ezkonberria, ta Manuelen gañean erori bear zuten ukabilkadak, ostikadak eta mintzo nabarmenak Odolkiren buru, arpegi ta bizkarrea erori ziran. Zapi zarraren gisa lurrean erabillita, odoldua, ezaindua, gizonaren it̄sura gabe atera zuten mutilla Mosōloren alzaparretatik. ¡Kristiña! ¡Zeñek eta Odolkik zirikatu bear bera, Mošolo!

Andreagana zeramatela esan zioten Odolkiri :

— Aiskidea, gaur bertan izango dik Luisak ire prakak josteko era ona ; oraint̄se ardo egoziz zauriak gozatu bearra.

(Jarraituko da.)

DOMINGO DE AGUIRRE.

